

COMMUNITIES OF PRACTICE

Verbindend samenwerken om
inclusief onderwijs te realiseren

Scholen worden vandaag met een grote diversiteit geconfronteerd. Vele scholen zijn op zoek naar wegen om die diversiteit ook effectief als een hefboom in te zetten bij de realisatie van een inclusief beleid en een inclusieve praktijk op school. Een Community of Practice (CoP) is een mogelijke manier om te streven naar inclusief onderwijs via verbindende samenwerking. In wat volgt geven we een korte toelichting over Communities of Practice, hoe we daarmee in 30 schoolteams gewerkt hebben binnen het nascholingsproject V-eSperAnZa en wat de ervaringen tot nog toe zijn.

Vanuit de praktijk

Louis is 11 jaar. Hij wil graag DJ worden. Hij treedt graag op, is graag bij zijn vrienden, kan zeer goed luisteren, kan boeiend vertellen ... Naar school gaan verloopt voor Louis niet altijd zonder hindernissen. Als er in het computerlokaal les is, kan hij niet meedoen omdat het lokaal niet aangepast is. Hij kan niet zonder begeleiding op de speelplaats. Hij heeft assistentie nodig bij het eten en les volgen. Hij wordt ook weinig aangesproken omdat de leerlingen en leraren geen raad weten met de communicatie via spraakcomputer.

Fadime is 17 jaar. Zij wil graag verkoopster worden. Ze is enthousiast, houdt van echte vriendschappen, is vindrijk en creatief, is een spraakwerval ... Fadime heeft veel tijd nodig om iets te leren wat bij sommige van haar leraren voor problemen zorgt. Die vinden dat het niet eerlijk is om lagere verwachtingen te hebben m.b.t. de leerstof voor een bepaalde leerling. Ze mag van de school ook geen stage doen omdat ze bepaalde opdrachten niet volledig zelfstandig kan uitvoeren.

Beide leerlingen ondervinden een aantal barrières om tot leren te kunnen komen. De reguliere omgeving is nog onvoldoende aangepast aan hun specifieke onderwijsbehoeften. In het verleden werden leerlingen met zo'n profiel doorverwezen naar het buitengewoon onderwijs. Die jongeren hebben sedert de invoering van het M-decreet ook het recht om in het gewoon onderwijs les te volgen. Om dat recht te kunnen realiseren wordt er van scholen gevraagd om hun visie, beleid en praktijk te analyseren en te verruimen vanuit een inclusieve bril (Booth & Ainscow, 2011). Dat wordt door Katholiek Onderwijs Vlaanderen ondersteund vanuit de keuze voor de Katholieke Dialogschool als een inclusieve school waarbij men zorg draagt voor de unieke talenten van elke leerling, met bijzondere aandacht voor wie het moeilijk heeft.

Voor veel scholen stelt zich nu de terechte vraag: hoe kunnen wij die inclusieve school concreet realiseren? Welke aanpassing vraagt dat, welke tools hebben we daarvoor al in huis en waarin zouden we ons nog kunnen professionaliseren? Er heerst de overtuiging in het onderwijsveld dat professionalisering betekent, het opbouwen van exper-

tise in stoornissen en ortho-didactiek. Dat idee vloeit voort uit de traditie met een medisch model van handicap. Wanneer een handicap of een leerstoornis van een leerling echter gedefinieerd wordt als een *probleem van afstemming* tussen de omgeving en de persoon (sociaal model van handicap), komt de nood aan een andere soort expertise en professionalisering op de voorgrond die zeker in gewoon onderwijs relevant wordt.

Daarom besloten we om vanuit de pedagogische begeleidingsdienst van Katholiek Onderwijs Vlaanderen aan de slag te gaan met een nascholingsproject, gebaseerd op het concept van Communities of Practice (Wenger, McDermott, & Snyder, 2002) toegepast in inclusief onderwijs (Mortier, 2010). Die toepassing in onderwijs komt voort uit wetenschappelijk onderzoek in schoolteams in Vlaanderen en in de VS. We geven hier een korte toelichting over Communities of Practice, hoe we ermee gewerkt hebben binnen het nascholingsproject in 30 schoolteams en wat de ervaringen tot nog toe zijn.

Communities of Practice

Wat is een Community of Practice?

Wanneer een leerling met specifieke onderwijsbehoeften in het gewoon onderwijs les volgt, willen we een antwoord zoeken op de vraag: 'Welke aanpassingen en ondersteuning zijn nodig voor een zinvol leertraject voor die leerling binnen de context van onze school?'

Idealiter zijn de meeste leerlingen in het zorgcontinuüm ondersteund wat betreft aanpassingen en ondersteuning vanuit een duidelijk en door alle leraren geïmplementeerd zorgbeleid in de school. Bijvoorbeeld: mondeling kunnen toelichten van proefwerken, extra tijd om taken en toetsen te maken, koptelefoon om prikkels te verzachten, visuele ondersteuning bij opdrachten, gebruik van een programma op computer om foutloos te kunnen schrijven, rekenkaarten, formularium ...

Voor ondersteuning en aanpassingen die nieuw zijn voor de school en dus nog geen deel vormen van het zorgbeleid, kan een zorgplan (bao) of begeleidingsplan (so) voor leerlingen die les ►

volgen binnen het gemeenschappelijk curriculum. Een IAC-plan kan dan voor leerlingen die les volgen binnen een individueel aangepast curriculum. Vanuit een Community of Practice (CoP) is dat een manier om de inclusie van een individuele leerling concreet vorm te geven. Het idee achter CoP is dat de gekende systemen en structuren doorbreken, ruimte creëert om 'nieuwe kennis en inzichten' te ontwikkelen. In een CoP in functie van inclusie van een leerling met specifieke onderwijsbehoeften wordt de traditionele overlegstructuur doorbroken door de focus op *ondersteuningsacties* voor concrete lessen en schoolse activiteiten en door de cruciale rol van *ouders en de leerling* aan de tafel tijdens dat zoekproces naar geschikte aanpassingen.

Basiselementen van een Community of Practice

De basiselementen van een CoP zijn: domain, community en practice.

'Domain' (domein) staat voor het gemeenschappelijke doel, de passie die de leden van de community met elkaar delen. Dat doel motiveert de mensen om deel te nemen aan die CoP. Toegepast betekent dit dat alle partners erop gericht zijn om goed onderwijs te bieden aan alle leerlingen, in het bijzonder aan deze leerling, in deze context met deze specifieke onderwijsbehoeften. Dat doel wordt in het zorg- of begeleidingsplan vermeld.

Het basiselement 'community' (gemeenschap) verwijst naar de gelijkwaardigheid van alle partners. Elke expertise, elke mogelijke actie wordt als waardevol beschouwd. Niemand heeft op voorhand de waarheid in pacht. Het is in het overleg dat naar een gerichte actie gezocht wordt. Dit wordt sterk bewaakt door de procesbegeleider van de CoP.

'Practice' (praktijk), het derde element, verwijst naar de concrete klaspraktijk. Het overleg gaat over acties die op de klasvloer onmiddellijk inzetbaar kunnen zijn. Die acties worden genoteerd in het zorg- of begeleidingsplan voor leerlingen die les volgen binnen het gemeenschappelijk curriculum en een IAC-plan voor leerlingen die les volgen binnen een individueel aangepast curriculum.

Telkens wordt daarbij de persoon vermeld die verantwoordelijk is voor de onderhandelde actie. Ook de evolutie van de actie wordt aangegeven in het zorg- of begeleidingsplan. Er wordt bij elk overleg gekeken of de acties nog bijgestuurd moeten worden, wat er precies bijgestuurd kan worden en wat men daarvoor dan nodig heeft.

Wie participeert aan de CoP?

De 'praktijk' die ontstaat (in de vorm van ondersteuningsacties) is dus niet vooraf bepaald, maar ontstaat uit de interactie die plaatsvindt vanuit een unieke groep die zich samen vastbijt in het gezamenlijk doel namelijk een zinvol inclusief leertraject voor een leerling met specifieke onderwijsbehoeften.

Die fundamentelementen van een CoP zijn meteen ook de grootste uitdaging. Hebben de leden van de CoP wel een gedeelde inclusievisie voor die leerling? Worden de ideeën die de ouder en leerling aanbrengen echt gewaardeerd? Is er een draagvlak bij het lerarenteam voor implementatie van de aanpassingen en ondersteuningsacties?

De deelnemers aan de CoP bestaan dan ook uit mensen die gepassioneerd zijn voor hetzelfde doel namelijk 'oplossingen' bedenken voor het afstemmen van de context aan de specifieke onderwijsbehoeften van die specifieke leerling. Elke deelnemer kent de leerling persoonlijk en ook de leerling zelf kan aan die interactie participeren.

Hoopgevend is dat leraren en ouders die van een CoP deel uitmaakten, aangeven dat het vinden van ondersteuningsacties heel vlot kwam, ook voor leerlingen voor wie participatie in het gewoon onderwijs op het eerste zicht niet evident lijkt, zoals leerlingen met een Individueel Aangepast Curriculum. Verder getuigden ze ook dat het een verbreding van hun competenties als leraar tot gevolg had (Mortier, 2010).

Waarom we voor CoP kiezen binnen het nascholingsproject V-eSperAnZa

In de prioritaire nascholing M-decreet V-eSperAnZa (Verbindend Samenwerken Aan geïntegreerd

tegreerde Zorg, een hoopvol perspectief), werken we rond twee strategische doelstellingen nl.

- de basiscompetenties van leraren verbreden en verdiepen zodat teams inclusiever kunnen werken en in de diversiteit sterker tegemoet komen aan specifieke onderwijsbehoeften
- lerarenteams ondersteunen in verbindend samenwerken aan competentieontwikkeling met het oog op de maximale ontplooiing van alle leerlingen en leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften in het bijzonder

Die beide doelen proberen we te realiseren via de introductie van het concept Community of Practice.

Concrete uitwerking

Concreet werken we met een kerngroep van leraren die zich engageren om samen met andere onderwijspartners (leerling, ouders, CLB-medewerker, zorgcoördinator/leerlingbegeleider, leraar, ondersteuner) een Community of Practice te vormen onder leiding van een externe procesbegeleider (de nascholer). De functie van die externe begeleider is cruciaal omdat hij de basiselementen van een CoP kan bewaken nl.:

- de focus van het gesprek blijft de leerling met zijn specifieke onderwijsbehoeften (SOB)
- de regie voor het overleg blijft bij de leden van de community zelf liggen
- alle leden benaderen elkaar vanuit gelijkwaardigheid en authenticiteit
- alle leden zien elkaar als partner in dit proces en niet als expert
- alle leden zijn gericht op het formuleren van voorstellen voor concrete acties, out-of-the-box
- de community is een veilig leerklimaat voor alle partners
- alle leden zijn bereid tot reflectie na de actie

Verloop van een CoP

Met de betrokken leraren wordt op voorhand voor de gekozen leerling een brede beeldvorming opgesteld van waaruit vervolgens samen in de CoP de specifieke onderwijsbehoeften bepaald worden. Naast het bepalen van die behoeften worden dan in de Community of Practice de concrete ac-

ties overlegd en besproken. Dat is een cruciaal moment in het verbindend samenwerken omdat we hier in tegenstelling tot de gekende communicatiemodellen in onderwijs (MDO, oudergesprek, oudercontact) ouders en leerlingen mee laten denken over acties die gerealiseerd moeten worden. Tijdens andere gespreksvormen worden de ouders geïnformeerd over wat er beslist werd. Nu helpen ze mee beslissen en dat is een wezenlijk verschil. Dat houdt in dat je effectief als gelijkwaardig aanzien wordt en dat ook jouw expertise naar waarde geschat wordt. De onderhandelde acties worden in het zorg-, begeleidings- of IAC-plan genoteerd en in de komende periode uitgevoerd. Na een aantal weken volgt opnieuw een CoP waarin gekeken wordt wat het effect is van de afgesproken acties, of die moeten bijgestuurd worden, afgeschafte worden, aangevuld worden. Dat alles op maat van deze leerling, in deze context met deze SOB.

CoP in professionaliseringstraject

CoP's zijn een deel van dit nascholingsproject dat over een volledig schooljaar gespreid wordt. Naast de CoP-sessies is er een intake, nazorgsessie, een groepsessie alsook een sessie voor het volledige team. Die sessies worden gebruikt voor het voorbereiden van de CoP, het reflecteren over de basiscompetenties van een leraar, het toelichten en inoefenen van theoretische kaders, het linken van de ervaringen met de ondersteuningsbehoeften van leraren en het bestendigen van de ervaringen in het zorgbeleid.

Ervaringen uit de praktijk

Ter illustratie van waar dit collaboratief proces toe leidt, gebruiken we als voorbeeld het zorgplan van Louis. De specifieke onderwijsbehoeften worden omschreven in termen van ondersteuningsnood omdat dat voor de ondersteuningsacties een aanknopingspunt geeft. Louis, zijn ouders, de GON-begeleider, de assistenten en de betrokken leraar hebben zelf vorm gegeven aan dit zorgplan dat binnen de Community of Practice ontstaan is. Het is een document dat voortdurend bijgestuurd wordt op basis van de noden van Louis, maar ook van de haalbaarheid van de acties in de schoolcontext. ►

ZORGPLAN met focus op ondersteuning van Louis

Administratieve gegevens	Naam school	XYZ
	Naam leerling	Louis
	Teamleden	<ul style="list-style-type: none"> - Louis - Ouders van Louis - Leraar van Louis - Assistent - GON-begeleider
Specifieke onderwijs behoeften	<p>Ik heb nood aan...</p> <ul style="list-style-type: none"> - medeleerlingen die met mij communiceren - leraren die mij meer tijd geven - opdrachten die afgestemd zijn op mijn mogelijkheden - hulpmiddelen om praktische opdrachten te kunnen realiseren - duidelijkheid over de rol van mijn assistenten in mijn leerproces - ondersteuning om mijn emoties genuanceerd te kunnen uiten 	

Ondersteuning op niveau van de school: directie, beleidsverantwoordelijken

Ondersteuningsitem(-s)	Begeleider	Groeiproces	Datum
De directie houdt bij de planning van het leslokaal rekening met de mobiliteit van Louis. Enkel lokalen op de benedenverdieping.	Directeur	Dit is gelukt.	28/08/16 02/10/16
De directie houdt bij de planning van de lessen van Louis rekening met de logo, kine en medische sessies die binnen de lesdagen ingepland moeten worden.	Directeur en ouders	Dit wordt maand per maand herbekeken in samenspraak met de ouders.	
De directie zorgt voor een extra beamer in het klaslokaal van Louis.	Directeur	Dit is gelukt.	

Ondersteuning op niveau van de klas : lera(a)r(-en), medeleerlingen

Ondersteuningsitem(-s)	Begeleider	Groeiproces	Datum
Mama kijkt om de emoticons in de Tobii van Louis te steken zodat de medeleerlingen zijn emoties gemakkelijker kunnen herkennen en plaatsen.	Mama	De emoticons werden op de Tobii geïnstalleerd. Wie zal die toelichten aan de andere leerlingen van de klas? GON-begeleider?	07/09/16 02/10/16
De GON-begeleider heeft dit toegelicht aan de andere leerlingen. Dat wordt nu verder opgevolgd: maken de medeleerlingen daarvan gebruik en begrijpen ze dat ook.			15/11/16
We maken de afspraak dat de Tobii zoveel mogelijk via de beamer geprojecteerd wordt tijdens de lessen die Louis volgt. Zo kan er gemakkelijker met de medeleerlingen en de leraar gecommuniceerd worden.	Leraar	De directie heeft een extra beamer in de klas voorzien. Er werd toegelicht hoe die technisch gezien gebruikt kon worden. Dat werkt goed en wordt verder gezet.	
Louis wil kunnen lezen op zijn computer. De GON-begeleider kijkt dat technisch na.	GON-begeleider	De GON-begeleider volgt een vorming hoe het technisch mogelijk is om Word-documenten op de Tobii te kunnen lezen.	
De leraar zorgt vooral voor meerkeuzevragen bij de toetsen van WO en godsdienst.	Leraar	Dat verloopt goed voor Louis en wordt zeker verder gezet. Er wordt gekeken of andere leerlingen hier ook gebruik van kunnen maken.	
Er wordt gezorgd voor een digitale versie van de handboeken taal en wiskunde. Die worden op de Tobii van Louis geplaatst.	Leraar GON-begeleider	De GON-begeleider plaatst de documenten op de Tobii. Dat is gebeurd. Dat vraagt wel verdere opvolging. Het is handig om vooraf te weten welke bladzijden er op welke dag aan bod zullen komen. De leraar bekijkt of het mogelijk is om dat op voorhand via het leerplatform van de school mee te delen.	
De assistenten volgen tijdens de les de inhoudelijke en praktische instructies van Louis	Assistenten Louis	De leraar hoeft zich niet extra bezig te houden met de assistenten van Louis.	

Wat opvalt, is dat de ondersteuningsitems in dit zorgplan niet ingewikkeld en zeer praktisch zijn. Naast het samen nadenken over de specifieke onderwijsbehoeften en de acties op maat van Louis in zijn specifieke context, wordt ook nagedacht hoe de verantwoordelijkheid voor de realisatie en de opvolging gedeeld kan worden. Dat versterkt het gevoel van verbinding tussen de verschillende partners nog meer. Dat het 'extra werk' onder de betrokkenen verdeeld wordt, werd ook door leraren in het onderzoek van Mortier (2010), als zeer ondersteunend ervaren. Ze hadden niet meer het gevoel dat ze alleen instonden voor de implementatie van inclusief onderwijs.

Telkens als de CoP plaatsvindt, wordt er vanuit de acties en afspraken van het zorgplan van Louis vertrokken. Het zorgplan is de leidraad van het overleg, wat ervoor zorgt dat er een afgebakende focus is. Er wordt gekeken wat er goed gelopen is, waar er bijgestuurd kan worden, of iedereen nog achter die acties kan staan en welke ondersteuning de leraar daarbij nodig heeft. Of soms is de situatie al veranderd en wordt er bijgestuurd. Op deze manier kan kort op de bal gespeeld worden en wordt niet alleen rekening gehouden met wat voor de leerling nodig is, maar evenzeer met de mogelijkheden en de grenzen van de leraar.

Reflecties na anderhalf jaar

De Community of Practice heeft er in de meeste teams voor gezorgd dat er een verbindende samenwerking kwam met ouders én leerlingen. Als iets in de interactie tussen partners vast zit, kan er via verbindende samenwerking in een CoP opnieuw een opening gevonden worden en dit zorgt terug voor wat ademruimte voor iedereen. Vanuit deze vorm van overleg was er meer begrip voor elkaars perspectief. In een bevraging van ouders en leerlingen aan het einde van het schooljaar, werd aangegeven dat dit soort overleg ondersteund door een procesbegeleider, ervoor gezorgd heeft dat ze nu echt het gevoel hadden van beluisterd te worden. Als leerling zelf mogen mee helpen denken, suggesties mogen doen, zelf mogen aangeven wat jij wil of niet wil doen, zelf het denkproces mee vorm mogen geven, heeft geleid tot meer succesvolle aanpassingen. Als ie-

mand zich kan terugvinden in een bepaalde actie dan heeft deze actie ook veel meer kans op slagen.

In het eerste schooljaar van onze nascholing stelden we vast dat in de CoPs de aanpassingen en ondersteuningsacties vooral gericht waren op brede basiszorg. Gaandeweg kwamen de scholen tot het inzicht dat de concrete uitwerking van de brede basiszorg fundamenteel is voor de realisatie van het zorgbeleid. Wat betekent brede basiszorg bij ons op school? Welke ondersteuning bieden wij al aan leerlingen en hoe kunnen we die ondersteuning continueren over de verschillende leerjaren? Het is naar tijdsinvestering toe uiteraard niet haalbaar om voor alle leerlingen met onderwijsbehoeften Communities of Practice te gaan opzetten. Het was belangrijk dat de schoolteams dit zelf aanbrachten waardoor ze ook meer het belang van de krachtige leeromgeving en inzetten op de brede basiszorg gingen inzien. Dit schooljaar hebben scholen er al meer voor gekozen om een CoP op te zetten rond een leerling met SOB gelinkt aan fase 2 of 3 van het zorgcontinuüm omdat deze situaties meer inventiviteit en creativiteit vragen.

Verder ervaren we dat heel specifiek in het secundair onderwijs, de doorstroming van de acties die afgesproken worden in de CoP niet altijd even gemakkelijk verloopt. Dit is niet verrassend omdat de implementatie ook moet gebeuren door leraren die niet betrokken zijn in het groepsproces van de CoP. Vanuit praktische overwegingen en omwille van het concept, neemt er doorgaans één leraar deel. We willen hierbij bewaken dat ouders en leerlingen zich veilig en gelijkwaardig voelen tijdens het overleg, dat dit overleg alsnog niet verglijdt in een soort van oudercontact en dat we ons blijven focussen op de onderwijsbehoefte van de leerling en niet op specifieke vakinhouden. Het is dan ook belangrijk dat de leraar die actief deelneemt aan de CoP een soort van mandaat krijgt van de klassenraad. Als er al binnen de vakgroepen vanuit het zorgbeleid van de school goede afspraken zijn over brede basiszorg en verhoogde zorg, dan wordt het mandaat van deze leraar versterkt en is de opvolging van de acties die in de CoP afgesproken werden, minder complex. In teamsessies kunnen we hierop anticiperen door samen met

het hele lerarenteam heel gericht vanuit het zorgbeleid van de school te werken aan wat brede basiszorg voor mij als leraar, met mijn doelgroep, binnen mijn leerplan betekent.

Bij aanvang zien we dat leraren nog veel ondersteuning nodig hebben, vooral ook omdat ze handelingsverleggen zijn. Naarmate het traject vordert geven leraren zelf aan dat ze opgedane inzichten doortrekken naar de hele klasgroep. Wat Louis zijn leerkracht geleerd heeft voor Louis, neemt hij/zij mee in een nieuwe situaties. Zo wordt de competentieontwikkeling bij leraren gestimuleerd. Leraren ervaren dat ze andere inzichten krijgen, vaardiger worden en dat deze professionalisering winst oplevert in nieuwe klassituaties.

We hebben meer openheid kunnen scheppen voor out-of-the-box denken. Dit is soms echt noodzakelijk om niet vast te lopen in gekende oplossingen. We willen deze creativiteit nog meer stimuleren door in secundair onderwijs in de CoP eventueel ook nog een vriend of vriendin (uit de klas of vrijetijdsbesteding) uit te nodigen. Vanuit de ontwikkelingspsychologie weten we dat de peers voor adolescenten de belangrijkste referentiefiguren zijn. Het zou dan ook een meerwaarde kunnen zijn om die peer als gelijkwaardige partner in het overleg op te nemen. Hij/zij kent de leerling in andere contexten dan de gekende schoolse context waardoor zij ook goed geplaatst kunnen zijn om ons suggesties te doen waar volwassenen niet meteen aan denken. We willen er nu ook voor kiezen om in het basisonderwijs leerlingen te laten deelnemen aan de CoP, als de situatie van de leerling dit toelaat. Vorig schooljaar werd deze keuze niet gemaakt omdat de scholen nog wat onwennig waren t.o.v. de realisatie van een CoP en omdat men niet alle

leerlingen hiertoe in staat achtte. We geloven er in dat ook leerlingen uit de basisschool al heel goed kunnen aangeven waar ze zelf nood aan hebben en hoe die nood kan ondersteund worden. Deze manier van werken bevordert ook de zelfredzaamheid van de leerling met SOB.

Op basis van de feedback uit het eerste projectjaar, mogen we besluiten dat we door deze manier van werken voor alle partners weer uitzicht hebben kunnen creëren. Als er ruis op de onderlinge communicatie van de verschillende onderwijspartners zit, kan er via verbindende samenwerking in een CoP gezocht worden naar een manier om open te staan voor elke vorm van expertise. Dit werkt louterend voor iedereen omdat vanuit deze vorm van overleg er meer begrip komt voor elkaars perspectief. Na het volgende projectjaar zullen we onderzoekdata ter beschikking hebben om een meer diepgaande analyse te doen van de perspectieven van de verschillende betrokkenen. Met de introductie van het concept Community of Practice in het onderwijs, wensen we pedagogisch begeleiders en scholen een handvat te kunnen aanreiken waarmee ze duurzaam via competentieontwikkeling in verbindende samenwerking inclusief onderwijs stap voor stap kunnen gaan waarmaken. We hopen dat ook voor scholen die niet in het project zitten, duidelijk is dat het ondersteunen van leerlingen met specifieke onderwijsbehoeften in regulier onderwijs, een kwestie is van een flexibele ingesteldheid, de vinger aan de pols houden bij leraren en ouders en creatief aan de slag met aanpassingen. ◀◀

Prof. Dr. Kathleen Mortier,
San Francisco State University
Annemie Verstraete,
Pedagogisch begeleider Dienst Lerenden

EINDNOTEN

1. Booth, T., & Ainscow, M. (2011). *Index voor inclusie: werken aan leren en participeren op school*. Bristol/Heverlee, CSIE/UC Leuven-Limburg. Te verkrijgen via: <http://ipass.khleuven.be/Index-voor-inclusie/>
2. Mortier, K. (2010). *Creating supports for children with disabilities in general education classrooms: from an expert model to a partnership model*. Gent: Orthopedagogische Reeks, 34.
3. Mortier, K. (2010). *Het creëren van ondersteuning voor kinderen met een beperking in klassen van het reguliere onderwijs: van een expertmodel naar een partnerschapsmodel*. Gent: Orthopedagogische Reeks Gent, 36. Te verkrijgen via k.mortier@sfsu.edu
4. Wenger, E., McDermott, R., & Snyder, W. (2002). *Cultivating communities of practice: a guide to managing knowledge*. Boston, MA: Harvard Business School Publishing.
5. Katholiek Onderwijs Vlaanderen (2016). *Katholieke Dialoog-school. Eigentijds tegendraads*. Antwerpen, Halewijn n.v.